

BRANKY (K. Ú. BRANKY, OKR. VSETÍN)

Intravilán, novověk. Zámek. Záchranný výzkum.

V rámci odvlhčení tzv. nového zámku v obci Branky byly v prostoru pod vchodem do budovy odhaleny zbytky základového zdiva a vjezdu pocházející buď ze starší stavby, nebo ze starší stavební fáze aktuální stavby. Na stavbu byly použity valouny, ploché valouny a lícované kamenné kvádríky. Během výzkumu nebyly učiněny žádné movité nálezy.

Samuel Španihel, Tereza Zbránková

Resumé

Branky (Kat. Zašová, Bez. Vsetín). Neuzeit. Schloss. Rettungsgrabung.

BRNO (OKR. BRNO-MĚSTO)

Cílem předloženého příspěvku je, stejně jako v uplynulých letech, souhrnně informovat o výsledcích záchranných archeologických výzkumů společnosti Archaia Brno, o. p. s. prováděných na území velkého Brna, především v historickém centru města a v prostoru jeho historických předměstí. Perspektivy, koncepce a metodika systematického archeologického výzkumu centra Brna se nezměnila (Holub *et al.* 2003, 57–97; Merta, Peška 2006).

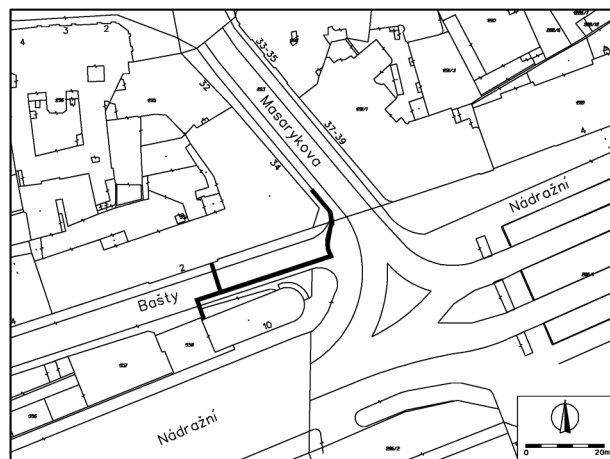
K. ú. Město Brno

Ulice Bašty, Masarykova ulice, Nádražní ulice, parc. č. 286/48, 293, 352 (akce A69/2016). Středověk, novověk. Město. Záchranný výzkum.

Archeologický výzkum byl vyvolán stavbou „Rekonstrukce SCZT pára – HV – přepojení objektu Brno – Nádražní 10, Bašty 2“. Terénní část výzkumu proběhla v srpnu a září 2016 (obr. 2).

Dokumentovány byly segmenty tří historických zděných konstrukcí. Zdi s. j. 900 a 901 byly zachyceny při jihovýchodním nároží domu Bašty 2/ Masarykova 34, zeď s. j. 902 při severozápadním nároží domu Nádražní 10. Jejich koruny dosahovaly do úrovně podkladových vrstev stávající komunikace, základových spár nebylo dosaženo. Těžené uloženiny měly z velké části jasně novodobý původ (zásypy inženýrských sítí, podkladové vrstvy komunikace) nebo zásypový charakter novověkého či novodobého stáří. Souvislé geologické podloží v podobě sprašové návěje bylo přítomno pouze v úseku severně od zdi s. j. 900 na Masarykově ulici. Kromě výkopu pro tuto zeď v něm byly zaznamenány pouze výkopy inženýrských sítí. Dle charakteru zdiva můžeme s. j. 900 považovat

za středověkou, s. j. 901 mohla vzniknout v pozdním středověku, případně v období novověku a s. j. 902 v novověku. Zeď s. j. 900 se nachází v linii parkánové hradby. Snad ji lze určit jako vyzdění hradebního příkopu, který byl vyhlouben při patě hradby. Zeď s. j. 901 je možné ztotožnit se zdí, které bylo dokumentováno v roce 1995 při výkopových pracích východně od budovy Nádražní 10 (akce č. UB40/1995). Interpretovat ji lze jako vyzdění západní kontreskarp příkopu barbakánu před Židovskou bránou. Zeď s. j. 902 můžeme poměrně s jistotou ztotožnit s vyzděním kurtiny mezi VI. a VII. bastionem barokního opevnění města (Zůbek 2016a).

Obr. 2. Ulice Bašty, Masarykova ulice, Nádražní ulice (A69/2016). Vyznačení plochy výzkumu.

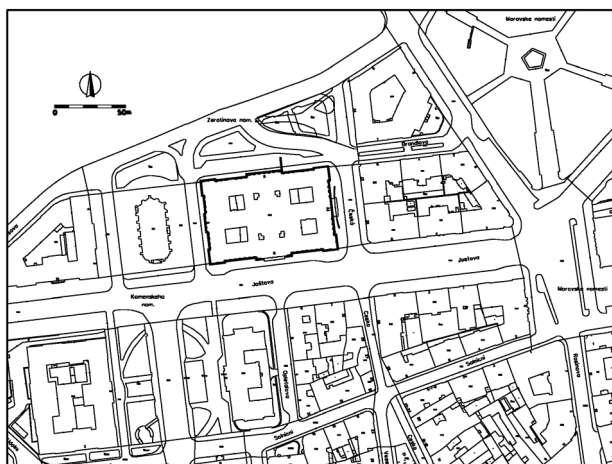
Abb. 2. Straße Bašty, Masarykova Straße, Nádražní Straße (A69/2016). Lokalisierung der Grabungsstelle.

Česká ulice, Joštova ulice, Komenského náměstí, Žerotínovo náměstí, parc. č. 776, 783, 784, 785, 789 (akce A37/2016). Středověk, novověk. Město. Záchranný výzkum.

Archeologický výzkum byl vyvolán stavbou „Rekonstrukce fasády budovy Ústavního soudu a s ní související sanace sklepních prostor budovy Ústavního soudu“, Brno – Joštova 625/8 (obr. 3). Terénní část výzkumu se realizovala v období od 12. 5. do 11. 11. 2016 v součinnosti s postupem zemních prací stavby.

Archeologický výzkum stejně jako všechny dosavadní nedoložil antropogenní aktivity pravěkého či raně středověkého stáří. První sídelní využití prostoru je nutné spojovat až s obdobím vzniku a existence středověkého města, kdy bylo předmětné území zahrnuto do struktury brněnských předměstí. Většina dokumentovaných aktivit byla výsledkem sídelních procesů, které se zde odehrávaly od 13. do 17. století (jámy neznámé funkce, suterén dřevohliněné stavby

[?], zděný sklep). Další situace souvisely s výstavbou bastionového opevnění ve 2. polovině 17. a 1. polovině 18. století, která dovršila zánik zdejšího předměstí. Vůbec poprvé byl archeologicky zachycen průběh záporové stěny glacis v severním předpolí I. bastionu. Na základě získaných poznatků a informací ze starších výzkumů je možné konfrontovat výpověď archivních pramenů. Potvrdilo se, že jižní část Ústavního soudu byla postavena na severní stěně I. bastionu, severní partie budovy byla usazena do prostoru tzv. kryté cesty mezi příkopem a glacis. Střední část stavby procházela v minulosti příkopem. Před severní stěnou bastionu byl široký 32 až 40 m. Před kurtinou dosáhl šířky 73 m. Šířku kryté cesty lze v těchto místech rekonstruovat na 11,50 m (Černá, Zůbek 2016).

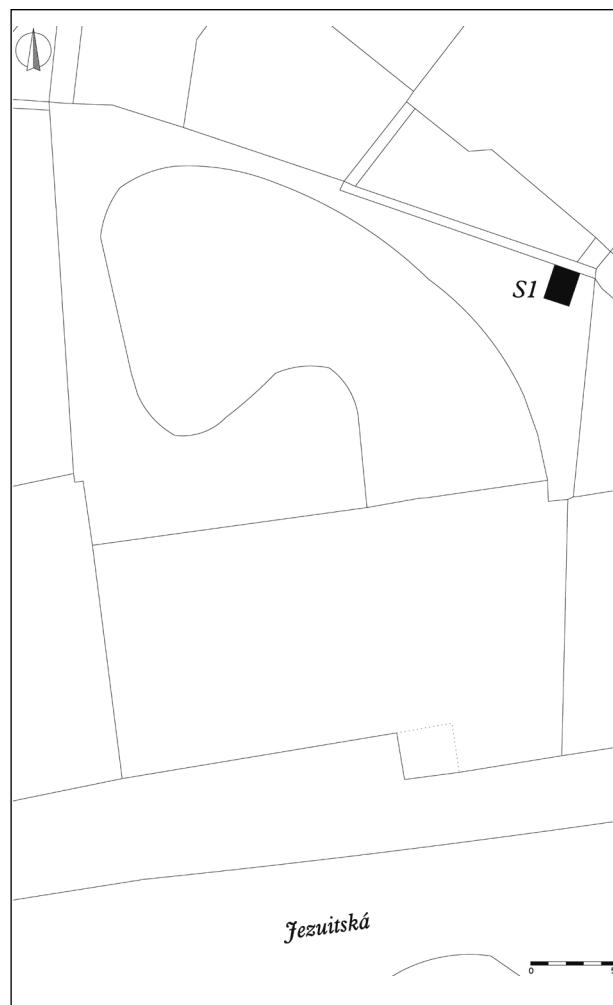
Obr. 3. Česká ulice, Joštova ulice, Komenského náměstí, Žerotínovo náměstí (A37/2016). Vyznačení plochy výzkumu.

Abb. 3. Česká StraÙe, Joštova StraÙe, Komenského Plac, Žerotínovo Plac (A37/2016). Lokalisierung der Grabungsstelle.

Jezuitská 13 (č. p. 14); parc. č. 19 (akce A084/2016). Středověk, novověk. Město, opevnění. Zjišťovací výzkum.

V souvislosti s přípravou výstavby podzemních garáží ve dvoře domu Jezuitská 13, byla realizována zjišťovací sonda (obr. 4), která měla ověřit dochovaní archeologických terénů a základové poměry středověké městské hradby. Sledované území se nachází v severovýchodní části historického jádra města Brna. Zjišťovací sonda byla situována do severovýchodního rohu dvora domu Jezuitská 13 (č. p. 14; parc. č. 19), přímo k dochovanému torzu středověké městské hradby. Nadmořská výška povrchu sondy je 213,30 m n. m.

V prostoru zjišťovací sondy se bezprostředně pod povrchem podařilo odkrýt stratigrafii čtyř pozdně středověkých a raně novověkých odpadních jímek, hloubených do 1,2–1,5 m mocného středověkého souvrství, přiléhajícího k městské hradbě. Jímky obsahovaly poměrně početný keramický inventář, včetně kamnových kachlů. Nestabilní terén tvořený středověkým souvrstvím si vyžádal v období raného novověku zakládání budov dvorního traktu na pasech (východní parcelní zeď). V rámci výzkumu byl okryt původní středověký líc nadzemního zdiva městské hradby, který byl v průběhu středověku a raného novověku postupně ukryt pod vrstvou dorovnávek, navážek a planýrek. Při hradbě se podařilo dokumentovat rovněž stavební úroveň fortifikace ze 13. století, která se nacházela 1,8 m pod současným povrchem, základovou spáru hradby i pozůstatky několika úrovní komunikace vedoucí bezprostředně podél vnitřního líce hradby (Kolařík 2016).

Obr. 4. Jezuitská 13 (A084/2016). Vyznačení zjišťovací sondy.

Abb. 4. Jezuitská 13 (A084/2016). Lokalisierung der Grabungsstelle.

Petrov 1 a 2 (č. p. 275, 274); parc. č. 313, 314 (akce A007/2016). Středověk, novověk. Město. Zjišťovací výzkum.

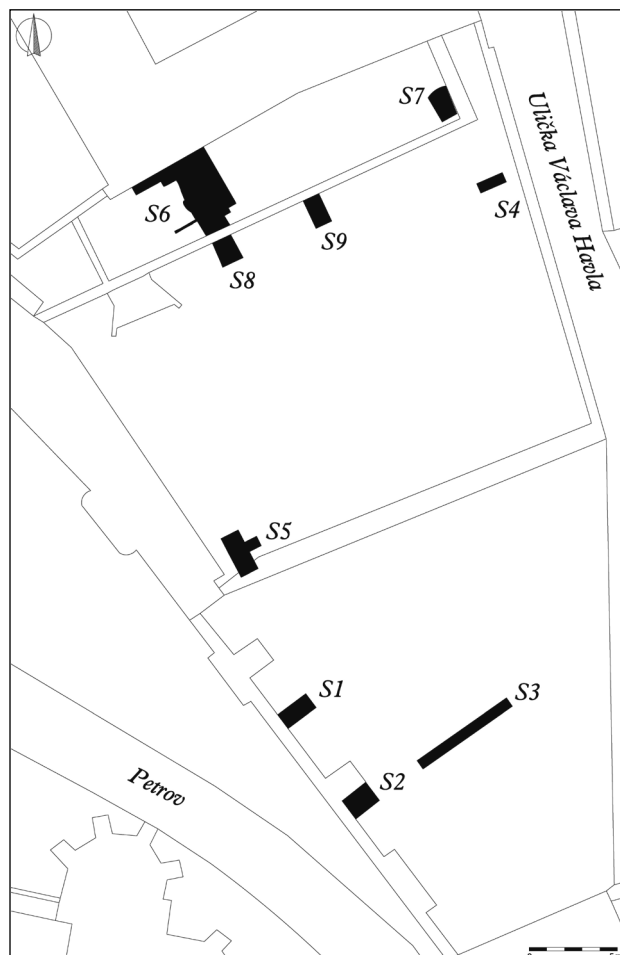
Zjišťovací archeologický výzkum v prostoru zahrád mezi domy Petrov 1 a 2 proběhl v období od 15. 2. do 3. 3. 2016 na základě objednávky Biskupství brněnského ze dne 12. 1. 2016. Základním úkolem terénní části výzkumu bylo ověřit úroveň a rozsah dochovaných archeologických situací ve zkoumaném prostoru za účelem vytvoření návrhu řešení záchraného archeologického výzkumu na zmíněných parcelách, plánovaného v souvislosti s novou úpravou prostranství. Bylo navrženo 9 průzkumných sond (obr. 5) – tři na parcele č. 314 (S1–S3) a šest na vedlejší parcele č. 313 (S4–S9). Sondy S1–S3 byly položeny tak, aby ověřily existenci možné starší zástavby při východní straně opěrné zdi. Sondy S4–S9 měly především za úkol doplnit informace o středověké domě stojícím až do počátku 20. století na děkanské zahrádě a odhalit případnou další středověkou zástavbu. Jednotlivé sondy byly hloubeny ručně a po řádné dokumentaci byly opět zasypány.

Sledované území se nachází v jihozápadní části historického jádra města Brna, na severovýchodním svahu Petrského návrší. Jedná se o prostor sevřené ulicemi Petrská, Petrov, bývalou ulicí Pod Horou sv. Petra a Uličkou Václava Havla (obr. 5). Výzkum byl situován do prostoru ohrazených zahrad mezi domy Petrov 1 a 2 (č. p. 275 a 274, parc. č. 313 a 314). Zmíněné zahrady vznikly na počátku 17. století a přiléhají k opěrné zdi Petrova. Dům Petrov 1 byl historickým sídlem děkanů brněnské stolice kapituly a od roku 2006 slouží jako Diecézní muzeum s informačním centrem. Nadmořská výška se zde pohybuje kolem 234–236 m n. m.

Svatopetrské návrší je tvořeno ostrožnou, jejíž temeno má tvar protáhlé čočky. Delší osa orientovaná přibližně ve směru JV–SZ dosahuje asi 200 m, kratší potom 100 m. Terén ostrožny a jejího okolí prošel v historické době podstatnými změnami. Původně se zřejmě jednalo o skalní metabazitový výstup, dnes tvořící strmou stěnu na jižní straně, kde návrší dosahuje převýšení až 40 m oproti inundaci Svatky. Obdobně byl tvarován terén i na straně východní a částečně severní. Pouze na západní a severozápadní straně návrší mírně klesalo do sedla pod úpatím Špilberku. Nejvyšší bod se zřejmě nacházel západně dnešního kostela před farou Petrov 9. Dokumentované situace v jižní části návrší doložily, že zde v průběhu středověku došlo k dorovnání terénu nejvíce různými planýrkami a odpadními vrstvami, které dosahují v nejvýchodnější části areálu mocnosti více než 4 m. Tyto dorovnávkové se na západní a východní straně opíraly o ohradní zeď, na straně jižní o městskou hradbu. V blíže neurčené době, nejpozději však při přestavbě kostela v 15. století, došlo ke srovnání

výchozu skalního podloží severně od kostelní lodi a před západním průčelím. (Borský *et al.* 2006, 201–202).

Rozsahem nevelký zjišťovací výzkum přinesl sice kusé, ale cenné informace k dějinám zkoumaného prostoru. Sondy položené na zahrádě patřící k domu Petrov 2 (parc. č. 314; S1–S3) doložily, že zde v minulosti došlo k výrazným terénním úpravám, které lze dát do souvislosti s budováním okrasné zahrady. Mocnost těchto navážek je závislá na konfiguraci původního terénu, kterého se však nepodařilo v žádné sondě dosáhnout. Ze starší, středověké zástavby se podařilo dokumentovat zbytek zdiva s. j. 901 v sondě S2, které bylo zakomponováno do stávající opěrné zdi. Další zástavbu, předpokládanou v souvislosti s kamenným portálem v opěrné zdi v místě nad sondou S2, se nepodařilo zachytit, není však vyloučeno, že se nachází hlouběji v nezkoumaných částech terénu.

Obr. 5. Petrov 1 a 2 (A007/2016). Vyznačení zjišťovacích sond.

Abb. 5. Petrov 1 a 2 (A007/2016). Lokalisierung der Grabungsstelle.

Na vedlejší zahradě (parc. č. 313), která je přibližně o 1,8 m níže, byly archeologické situace zachyceny již 0,5 m pod dnešním povrchem. I zde však byly dokumentovány mocné vrstvy dorovnávací terén, opět v závislosti na původní konfiguraci terénu (např. v sondě S5 se s. j. 141–234,00 m n. m. – se velmi podobala zvětřalému metabazitovému podloží, i když ojedinělé střepty mohou ukazovat i na pravěkou (?) kulturní vrstvu; oproti tomu v sondě S9 se s terénními úpravami setkáváme ještě v hloubce 2 m (232,38 m n. m.), zde však může jít i o zasypaný prostor místnosti dosud neznámého středověkého domu).

Sondy S4, S6–S9 se zaměřily na doplnění a získání nových informací o středověkém domě stojícím až do počátku 20. století na děkanské zahradě. Obecně se předpokládá, že pojednávaný dům vznikl někdy ve 14. století, přičemž do dnešního dne je dochováno východní průčelí a přestavěná jižní stěna domu v úrovni patra. Přízemí domu, přístupné původně z úrovně uličky Václava Havla, zůstalo zasypano v terénu zahrady (Borský *et al.* 2015, 57–58). Sondy S6 a S7, položené v interiéru domu, doložily, že vnitřek domu je zasypan vrstvami výrazně suťového charakteru, pravděpodobně z vlastní destrukce. Sonda S7 odhalila i dodnes částečně viditelnou okenní niku a pravděpodobně i vynášecí pas nad dveřní nikou. V sondě S6 bylo dokumentováno severojižním směrem orientované středověké zdivo s. j. 905 se zazděnou okenní nikou (s. j. 906, 908). Pokračování této zdi bylo zachyceno v sondě S8 (s. j. 912). Jedná se o západní (dvorní) průčelí domu. Zdivo s. j. 913 zachycené v sondě S8 tvořilo pravděpodobně jižní stěnu středověkého domu. Vzdálenost od čela domu je cca 15 m, šířka domu přesahovala 5 m. Již na vedutě švédského obléhání Brna v roce 1645 je však v těchto místech zobrazen dům přiléhající až k děkanskému domu (Petrov 1). Lze tedy předpokládat, že středověký dům byl v 16. nebo polovině 17. století rozšířen a zdivo s. j. 905 plnilo pouze funkci příčky. Dodnes v zahradě stojící jižní stěna domu nese stopy četných novověkých přestaveb, včetně plentování za pomoci druhotně použitých kamenických článků na vnější, venkovní straně. Za plentou je však dochováno středověké zdivo domu do úrovně 1. nadzemního patra i s okenními otvory. Sonda S4 ověřila, že východní průčelí domu nepokračuje jižním směrem a nebyla zde zachycena ani jiná další zástavba. Není ovšem vyloučeno, že ta se nachází ve větších hloubkách, kterých nebylo výzkumem dosaženo. Sondy S8 a S9 položené vně pojednávaného domu doložily, že i v tomto prostoru docházelo v minulosti k terénním úpravám. Charakter některých uložení může ukazovat na destrukci středověké stavby, která se pravděpodobně nacházela v nejbližším okolí sond (mohlo by se jednat i o výplň zasypané části neznámého domu). K novověkým aktivitám lze počítat v sondě S8 zachycenou cihelnou stavbu s. j. 911 (jímka?), stejně jako blíže neurčenou stavbu v sondě S5 (s. j. 903), snad hospodářského charakteru. Za zcela novodobou aktivitu lze považovat stavbu lehčí konstrukce tvořenou zdivem s. j. 907 v sondě S6.

Na základě 9 zjišťovacích sond na parcelách č. 313 a 314 můžeme říci, že daný prostor stále skýtá cenné archeologické situace. Sondy S1–S3 doložily, že povrch zahrady náležející k domu Petrov 2 je tvořen minimálně 1,5 m mocnými, mnohdy značně suťovými, novověkými navážkami. Středověké archeologické situace se mohou nacházet až od této úrovně, spíše však hlouběji. Z pohledu archeologie je zde zajímavý prostor při opěrné zdi, kde jak ukázala sonda S2, se mohou skrývat starší středověké konstrukce. K obnovení historických konstrukcí by mohlo dojít v jižní části zahrady, u domu Petrov 2.

Vedlejší zahrada (parc. č. 313) je položena o něco níže a archeologické situace se zde mohou nacházet již 0,5 m pod dnešním terénem (např. S5, S8). Zde je nutné upozornit na velmi cenné torzo původně středověkého domu (s počátky již ve 14. století), který byl částečně zbořen až na počátku 20. století. Je zřejmé, že z tohoto důvodu musela stavba projít složitým stavebním vývojem, který lze při dnešním stavu jeho dochování blíže objasnit právě jen archeologickým průzkumem. Jeho unikátnost plyne nejen z rozsahu dochování, ale i ze skutečnosti, že se jedná o jeden z posledních známých středověkých domů v Brně, který ještě nemusel ustoupit novější výstavbě (Kolařík, Sedláčková 2016).

Veselá ulice, parc. č. 593/1, 604 (akce A111/2016). Středověk, novověk. Město. Záchraný výzkum.

Archeologický výzkum byl vyvolán zemními pracemi, které probíhaly v souvislosti s opravou havárie vodovodního potrubí na Veselé ulici (obr. 6). Výzkum byl omezen pouze na základní ohledání již hotového výkopu. Soustředil se na dokumentaci historických zděných konstrukcí, která proběhla 8. 12. 2016.

Obr. 6. Veselá ulice (A111/2016). Vyznačení plochy výzkumu.

Abb. 6. Veselá Straße (A111/2016). Lokalisierung der Grabungsstelle.

Dokumentovány byly segmenty tří historických zdív. Lze je spojovat s historickou zástavbou podél západní linie Veselé ulice. Jedno je možné interpretovat jako vyzdění sklípku nebo „chladírny“ popřípadě odpadní jímky. Další dvě konstrukce představovaly základová zdiva domu. Jejich dokumentací byl ověřen průběh někdejšího průčelí. Geologické podloží nebylo zaznamenáno ani v maximální dosažené hloubce 2,30 m. Souvrství v prostoru někdejšího městiště nejevilo známky jemnějšího zvrstvení. Mělo spíše odpadní charakter. Mohlo by se jednat o výplně zahlubené aktivity (suterénu?). V prostoru někdejší ulice bylo možné do jisté míry pozorovat projevy komunikačních vrstev (Zúbek 2016b).

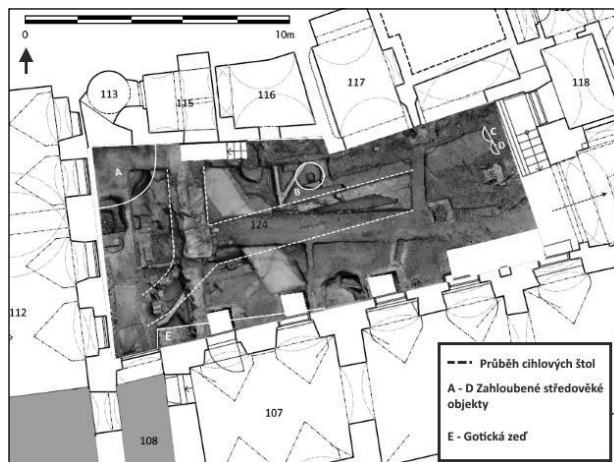
Zelný trh 10, parc. č. 386 (akce A020/2016). Středověk, novověk. Město. Záchranný výzkum.

První etapa záchranného archeologického výzkumu zahrnovala plochu dvora a část interiéru zadního traktu. Jak ukazuje geologická situace, došlo před stavbou domu k seříznutí svahu pravděpodobně o několik desítek centimetrů, což se odrazilo na dochování starších archeologických terénů. V kontextech se reziduálně objevuje keramika z 1. poloviny 13. století, která se sem dostala pravděpodobně z těchto starších situací.

Plochu dvora protkává velmi hustá síť inženýrských výkopů, což společně se seříznutím svahu ponechává velmi malý prostor pro dochování středověkých a starších archeologických terénů.

Zániku novověkou činností unikly pouze čtyři zahlubené objekty středověkého stáří (13.–15. století, obr. 7). Dva objekty, téměř zničené novým vodovodem, nelze blíže specifikovat (obr. 7: C, D). Loch v severozápadním rohu dvora leží větší částí pod stojící zástavbou (obr. 7: A). V jeho zásypu, se kromě keramiky ze 13.–15. století, dochovaly četné zlomky kostěného odpadu z výroby hracích kostek (obr. 8).

V celém půdorysu se tedy podařilo zachytit pouze sloupovou jámu s. j. 505 (obr. 7: B). Z konstrukce, k níž sloupová jáma patřila, je však jediným pozůstatkem. Ze zděných konstrukcí představuje nejstarší relikv gotická kamenná základová zeď (obr. 7: E), druhotně využitá v základovém zdivu barokního paláce. Jednotlivé kameny ze zdi jsou použity i v nadzemním cihlovém zdivu paláce a průřez ubouranou gotickou zdí můžeme pozorovat i ve stěnách šachet vedoucích do sklepů. Pravděpodobně ze 16. století pochází cihlové stoly v interiéru západního traktu a ve dvoře. Klenby ve dvoře se na většině plochy propadly nebo byly proraženy a zasypany materiálem z 19.–20. století. Ostatní datovatelné situace na zkoumaných plochách vznikaly od 19. století po současnost. Další etapa výzkumu, naplánovaná na jaro 2017, zahrne průjezd domu a sklepní prostory.

Obr. 7. Zelný trh 10 (A020/2016). Pohled na plochu výzkumu.

Abb. 7. Zelný trh 10 (A020/2016). Ansicht der Grabungsläche.

Obr. 8. Zelný trh 10 (A020/2016). Odpad z výroby hracích kostek.

Abb. 8. Zelný trh 10 (A020/2016). Abfälle aus der Herstellung von Würfeln.

K. ú. Královo Pole

Kollárova, parc. č. 1034, 1035, 1036/1, 1036/2, 1037 (akce 41/2016). Novověk. Klášter, vesnice. Záchranný výzkum.

V rámci výstavby objektu Rezidence Kollárova proběhl v měsících červnu 2016 záchranný archeologický výzkum. Výzkum se zaměřil především na situace ohrožené stavbou. Plocha staveniště se původně nacházela na mírném svahu orientovaném na východ směrem k toku říčky Ponávky. Prostor staveniště se nachází

jihozápadně od bývalého hospodářského dvora kláštera, později velkostatku. Stavba byla vystavěna na místě dříve snesených domů řadové zástavby (obr. 9).

Obr. 9. Kollárova (A41/2016). Vyznačení plochy výzkumu.

Abb. 9. Kollárova (A41/2016). Lokalisierung der Grabungsstelle.

Lokalita samotná je situována na mírném svahu sklánějícím se k východu, do údolí Ponávky, která zde tvoří sníženinu – Brněnský úval. Ten v oblasti Králova Pole dosahuje nadmořské výšky kolem 230 m n. m. (Krejčí 1993). V minulosti bylo údolí Ponávky hojně využíváno k rybníkářství. Jeden z rybníků, patřící přímo kartuziánskému klášteru se nacházel severovýchodně od kláštera. Geologický profil na lokalitě je reprezentován černozeměmi, pod nimiž se nachází třetihorní spraše. Pod zmíněnými sedimenty se nachází šterková říční terasa navazující bezprostředně na třetihorní jíly – tégly. Nadmořská výška původního povrchu v prostoru staveniště se pohybuje kolem 226 m n. m.

Ves Královo Pole je doložena ve 40. letech 13. století zmínkou v zakládací listině herburského kláštera Cella sancte Marie v Brně, vydanou králem Václavem I. snad roku 1240, spíše však až roku 1243 nebo 1244. V listině se stvrzují majetky darované klášteru Oldřichem Černým mimo jiné i v Králově Poli. Po roce 1360 si Královo Pole za poměrně často navštěvované sídlo zvolil moravský markrabě Jan Jindřich, který zde vydal 15 listin. Svůj královopolský „příbytek“ věnoval markrabě před smrtí nově zakládanému klášteru kartuziánů. Vlastní založení kláštera proběhlo někdy mezi lety 1369 a 1376 (Jan 2004, 26–29). Prostor nedalekého kláštera a jeho hospodářského dvora byl několikrát archeologicky zkoumán (souhrnně naposled Holub 2011, 139–151)

Celý prostor záchraného archeologického výzkumu byl po odstranění novověkých konstrukcí a planýrek, začištěn na podloží (spraš a půdní horizont). V jižní části staveniště nebyly zachyceny ani doloženy žádné lidské aktivity. Zato při uliční čáře byly zachyceny zahloubené objekty a relikty staveb. Jednalo se o, ve východní části parcely, soustavu kůlových jam tvořící půdorys nadzemní stavby o rozměrech min. 6 × 3 m, orientovanou S-J, datovanou na počátek 17. století. V severozápadní části byly pak odkryty, zahloubené do podloží, sklepy v superpozici se vstupními šjími se schody o rozměrech cca 5 × 3 m a hloubce 1,2 m, datované na počátek 17. století a na počátek 18. století, orientovány byly SZ-JV (starší) V-Z (mladší; obr. 10). Na dně mladšího sklepa bylo objeveno 5 keramických nádob – hrnců i s obsahem. V západní části byly pak odkryty ještě dva zahloubené sklepy se vstupními šjími se schody o rozměrech cca 4 × 2 m a hloubce kolem 1 m. Orientace S-J a V-Z. Oba zachycené sklepy zanikly v druhé polovině 16. století nebo v první polovině 17. století. Ve střední části parcely byl zachycen zahloubený sklep se vstupní šjí se schody s počátku 16. století, orientovaný S-J. Při uliční čáře byly pak ještě zachyceny relikty zděných novověkých čtvercových staveb, v jednom případě i s cihelnou dlažbou. Patrně hospodářského charakteru.

Obr. 10. Kollárova (A41/2016). Vstupní šíje do suterénu.

Abb. 10. Kollárova (A41/2016). Ansicht der Grabungsläche.

Celkově se v rámci záchranného výzkumu podařilo zachytit několik zahluobených sklepů indikujících novověký skladovací areál snad ve vztahu k blízkému areálu kláštera a velkostatku. Zachycené relikty zdi přímo odkazují na hospodářské využití prostoru v novověku.

K. ú. Zábrdovice

Koliště (A060/2013), parc. č. 647, 648, 649/1, 652/1, 652/3. Doba bronzová, středověk, novověk. Předměstí. Záchraný výzkum.

V létě 2016 se uskutečnila třetí etapa záchranného archeologického výzkumu v proluce ulic Koliště–Vlhká. Etapa severně navázala na plochu exkavovanou v roce 2013, blíže k budově Ředitelství městské policie Brno a křižovatce ulic Cejl–Koliště. Z východu zkoumanou plochu opět ohraničoval dnes již nevyužívaný cihlový kanál pro říčku Ponávku, vybudovaný mezi lety 1882–1884. Výzkum doložil přítomnost koželužské výroby. V době uzavírky letošního čísla Přehledu výzkumů je výzkum ve fázi zpracování a čtená data, včetně dendrochronologických a osteologických, zatím nejsou k dispozici. Jedná se tedy pouze o předběžné shrnutí nejdůležitějších situací. Prostor, kde se archeologický výzkum odehrál, se nachází v povodí Ponávky, nad soutokem se Svitavou. Geomorfologicky se jedná o plochou říční nivu na pravobřeží Svitavy.

Od středověku byl areál součástí prstence brněnských předměstí utvářeného od 13. století. Jeho hranici z východu vymezovala právě Ponávka. Území, kterého se výzkum dotkl, tedy leží na samém okraji druhé předměstské čtvrti (*Secundumquartale extra civitatem*). Čtvrť se též nazývala Před Měnínskou branou (*Extra Menesensem*) nebo Koželužská (*Quartale Cerdonum*). K polovině 14. století se zde mimo jiné jmenují ulice Jirchářská (*Platea Irchariorum*) a Koželužská (*Platea Cerdonum*) (Vičar 1966, 231). Vedle koželužů a jirchářů byli ve čtvrti usazeni například koláři, drobní pekaři, řemenáři, tkalci a vlnaři (Holub, Zúbek 2013, 5).

Vývoj brněnských předměstí utlumily vojenské operace konce 14. století, které v okolí Brna probíhaly v souvislosti s markraběcími válkami a pak i husitské a česko-uherské války ve století následujícím. Naprostou katastrofu znamenalo dvojitě švédské obléhání v letech 1643 a 1645. Již před prvním švédským obléháním roku 1643 dalo samo město vypálit a strhnout budovy, které by ztěžovaly přehled obránců a umožňovaly Švédům snazší a krytý přístup. Ještě citelnější byly přípravy na druhé švédské obléhání roku 1645. Vlastní vojenské akce pak katastrofální poškození předměstí dovršilo. I přes tyto nepříznivé zásahy se však osídlení na břehu Ponávky vyvíjelo a vyvíjí kontinuálně od 2. poloviny 13. století dodnes (Holub, Zúbek 2013, 6; Kuča 2000, 55–58).

Ponávka v minulosti výrazně ovlivňovala přírodní prostředí dané lokality. Z geologické a archeologické nálezové situace vyplývá, že celá oblast byla v průběhu středověku a novověku výrazně ovlivňována vodou a to jak povrchovou, tak podzemní. Především na levobřeží Ponávky působil vodní tok tak výrazně, že nebylo vhodné pro osídlení. Tvořily jej tak pravděpodobně pouze periodicky zaplavované mokřadní louky. Na pravém břehu říčky je v archeologické nálezové situaci patrná snaha o vymezení říčního koryta umělými úpravami (Holub, Zúbek 2013, 12–13).

Právě tyto úpravy koryta představují nejvýraznější archeologické památky zachycené při exkavaci. Během etapy 2013 se podařilo zachytit část vlastního koryta Ponávky včetně umělých přehrazení, pod nimiž se kumulovalo značné množství kdysi poztracených či vyhozených předmětů nejen z keramiky, ale i barevných a drahých kovů i organických materiálů. Na úseku zkoumaném v roce 2013 se mladší zatrubnění vychylovalo o pár metrů východněji než původní koryto Ponávky, kdežto v části odkryté v letošním roce už cihlový kanál z konce 19. století přesně kopíroval původní tok a podařilo se tedy zachytit pouze soustavy kůlů vymezujících pravý břeh, nikoliv už vlastní koryto.

Obr. 11. Koliště (A060/2013). Dřevěné koryto.

Abb. 11. Koliště (A060/2013). Ansicht der Grabungsläche.

Dominantu etapy z roku 2016 představuje uměle vybudované boční rameno vyvedené z hlavního koryta. Vzhledem ke stavu vyhodnocení dendrochronologických dat lze výstavbu bočního kanálu zatím datovat pouze *ante quem* keramikou ze 14.–15. století nalezenou u dna. Stěny koryta tvoří proutěný výplet. V jižní části byla na dno příčnými trámky přichycena min. 2 m dlouhá a 60 cm široká dřevěná deska (obr. 11).

Mezi hmotnými nálezy nejen z výplně koryta, ale i okolních situací, drtivě převažují kosterní pozůstatky zvířat, konkrétně horní části lebek s rohy. Tyto části skeletu představují typický odpad ze zpracování surových kůží. Původ koryta je nepochybně nutné hledat právě ve spojitosti s tímto řemeslem. Koželužské řemeslo spotřebovalo v provozu značné množství vody. Zároveň zpracovávané kůže silně páchly, proto bylo vyčleněno na předměstí.

Pro tradici tohoto řemesla na lokalitě svědčí nejen jméno čtvrti a četný kostěný odpad se stopami po sekání a odřezávání, který je početný ve všech stratigrafických úrovních. Surové kůže, které z jatek přicházely do kožežny se zbytky lebky a končetin (odsekané spodní části falangů jsou na lokalitě rovněž hojně zastoupeny), se po stažení až několik měsíců po-

stupně máčely v lázních připravovaných z rostlinných tříslovin, vápna, ale i močůvky a dalších silně aromatických činidel. Lázně mohly mít podobu prosté jámy, dřevěné kádě či cihlové nádrže. Na zkoumané ploše se dochovaly pozůstatky tří dřevěných kádí zapuštěných do země s vrstvou vápna na dně (obr. 12). Dvě z nich se dle zásypu přestaly používat před nebo v průběhu 16. století, třetí keramikou nelze datovat. Víc vypoví dendrochronologické datování den kádí.

Dalším dokladem práce s kůžemi je vrstva s četnou příměsí útržků špatně dochované kůže představující pravděpodobně výrobní odpad. Vrstva sama neobsahovala keramický materiál a ležela na rovněž sterilní fluvialní uloženině, která na lokalitě představuje podloží nezasažené sídelní aktivitou. Odpadní vrstva, překrytá uloženinou ze 14.–15. století, tedy patří k počátkům středověkého osídlení lokality. Zjišťovací sondou bylo zjištěno, že fluvialní sediment beze stop antropogenní činnosti dosahuje mocnosti 2 m. V této hloubce se začaly objevovat ojedinělé zlomky keramiky z doby bronzové.

Ve srovnání s obvyklým vyobrazením tradiční kožežny s desítkami kádí, jaké známe například z marockých čtvrtí, nejsou tři nalezené objekty na provoz kožežského řemesla zdaleka dostačující, avšak v kombinaci s nálezy kostěného odpadu, zbytky kůží, vápna a v neposlední řadě s historickými prameny a názvem čtvrti můžeme říci, že plocha výzkumu zasáhla pravděpodobně okrajovou část kožežského areálu. Nelze však vyloučit ani jiný než kožežský původ reliktiů. Další bádání bude proto provázet i snaha posoudit (i za pomoci historických pramenů) další řemesla, která by mohla mít podobný projev jako kožežství a nacházet se ve zkoumané oblasti.

K. ú. Žabovřesky

Minská, Horova a Bráfova, parc. č. 624, 2061/1, 3300, 3403/5 a další (akce 86/2014). Novověk. Vesnice. Záchranný výzkum.

Záchranný archeologický výzkum byl započat společností Archaia Brno, o. p. s. na konci roku 2014 a ukončen na začátku roku 2016. Záchranný archeologický výzkum se prováděl formou dohledu nad výkopovými pracemi. Prováděl se v celém rozsahu na ulici Minská, Horova a Bráfova. Jednalo se o výměnu kolejiště a nové povrchy vozovky, rekonstrukci inženýrských sítí a další výkopové práce.

Ves Žabovřesky (Sebrowitz) byla původně zeměpanská ves a již před rokem 1314 se stala šlechtickým statkem, neboť se zde uvádí alodiální dvůr. Statek později střídavě drželi brněňští měšťané a drobná šlechta. V polovině 14. století jej vlastnil měšťan Henslin Eberhard, jehož synové jej prodali roku 1366 mistru

Obr. 12. Koliště (A060/2013). Dřevěná kád s vápnem.

Abb. 12. Koliště (A060/2013). Ansicht der Grabungsläche.

hvězdáři Ulrichovi z Vestfálska, jeho synovi a bratrovi. Statek tehdy tvořila ves Žabovřesky s tvrzí, vinice, pustý (Kamenný) mlýn na Svatce, právo viničných hor ke statku příslušných, pole, louky, pastviny a břeh řeky Svatky. Následně statek roku 1379 koupil Aleš a Beneš z Manic. Poté roku 1398 jeho bratr Štěpán prodal vše Jindřichovi, Artlebovi a Prockovi z Říččan. Roku 1415 prodali bratři z Říččan Atlebu Klepařovi z Modřic tvrz Žabovřesky se vsí, mlýn a alodiální dvůr s lidmi úročnými, robotami a jiným příslušenstvím. Potom se až do poloviny 15. století vlastníci často střídali. K roku 1445 je ve vsi připomínána kaple. Postupně majetek ve vsi přecházel do rukou královopolského kláštera. Na rozkaz krále Matyáše byly Žabovřesky roku 1469 klášteru zapsány do zemských desek, čímž byly připojeny k panství Královo Pole, u něhož zůstaly až do roku 1848. Tvrz v Žabovřeskách zanikla za česko-uherských válek a k roku 1490 se uvádí jen tvrziště. Východně od Žabovřesek byla roku 1784 založena osada Vinohrádky (Kuča 2000, 606–613).

Ves Vinohrádky (Weinberg) byla založena roku 1784 po aboliaci robot podél silnice ze Žabovřesk do Brna (Horova ulice) na pozemcích patřících zrušenému vrchnostenskému dvoru Žabovřesky. Pozemky byly rozděleny za plat podle výměry a bonity půdy. Vinohrádky patřily k panství Královo Pole. Ves tvořila oboustrannou ulicovou zástavbu podél dnešní Horovy ulice v úseku od poloviny vzdálenosti mezi Královopolskou a Blatného ulicí přibližně po začátek Burianova náměstí. Území bylo po délce rozparcelováno na stejně široké parcely, na nichž vznikly samostatně stojící předměstské usedlosti často složité dispozice. Roku 1843 se Vinohrádky staly osadou Žabovřesek a v 90. letech 19. století začal bouřlivý stavební vývoj do podoby, jak ji víceméně známe dnes (Kuča 2000, 597–598).

Stará cesta z města Brna přes Hartlůvku (později Malou Novou ulici) za městem mírně stoupala na ploché sedlo v místě Tábora, potom prudce klesala do ploché nivy Svatky (Horova ulice). V místech, kde začala opět stoupat (Štursova ulice) přes výběžek Kozí hory do Komína a dále k Veveřímu hradu, vznikla ves Žabovřesky a v jejím sousedství ves Manice. V těchto místech přetínala veverskou cestu mírně svažité cesta z Králova Pole do Jundrova (Sochorova ulice). V Žabovřeskách existoval alodiální dvůr, tvrz a kaple. Na I. vojenském mapování je ještě zakreslen žabovřeský dvůr, který byl roku 1782 rozparcelován, a později tam vznikla osada Vinohrádky (Kuča 2000, 613).

Záchranný archeologický výzkum sledoval průběžně všechny výkopové práce prováděné v ulicích Minská, Horova a Bráfova. Průběžně byla prováděna fotodokumentace odkrytých stěn výkopů a byly fotograficky dokumentovány profily těchto výkopů.

Základním poznáním záchranného výzkumu bylo, že ulice Minská až po Burianovo náměstí byla již

v minulosti terénně upravena. Patrně k tomu došlo při vyrovnávání sklonu novověké cesty, nebo až při budování tramvajové trati. V horních částech Minské ulice byly ve výkopech poměrně mělce zachyceny, pod podloží spraší, také třetihorní tégly, které se většinou nachází daleko hlouběji pod zemí.

Ve východní části ulice Horova byl terén rovněž v minulosti upraven (odebrán), kvůli sklonu svahu. Ve střední a západní části ulice Horova byl pod novodobými vyrovnávkami povrchu komunikací zachycen půdní typ a sprašové podloží. Při západní části ulice Horova, od křižovatky s ulicí Kovařovicovou, byl při skrývcích zachycen relikv patrně novodobé kamenné štětové cesty, patrně druhotně využitý jako podklad pod novodobou vozovku. Před domem č. p. 38a a 40 na ulici Horova byly při skrývcích zachyceny relikvy zděných zdí. Jednalo se o kamennou zděnou, patrně základovou zeď, orientovanou směrem východ-západ o zachycené délce 2,5 m. Nedaleko ní pak byla zachycená zděná cihelná zeď, patrně nadzemní, orientovaná rovněž východ-západ, o zachycené délce 4 m. Obě tyto zdi se však nacházely pod niveletou založení stavby, proto byly pouze fotograficky zdokumentovány. Indikují patrně nějakou menší novodobou stavbu ve vozovce. Ve zbytku ulice se již podobné relikvy zdí nevyskytly.

Obdobná situace byla také v ulici Bráfova, kde se pod novodobou vozovkou nacházela zachovaná vrstva černoze země nasedající na sprašové podloží. Ve stěnách výkopu nebyly zachyceny žádné archeologické situace.

Záchranný archeologický výzkum pečlivě sledoval provedené výkopové práce, a lze konstatovat, že v ulici Minské lze nejspíše zcela vyloučit přítomnost archeologických terénů. Důvodem je v minulosti provedená úprava svahu, která zcela odstranila vrstvu černoze země i část sprašového podloží.

V Ulici Horova nebyly archeologickým dohledem zachyceny žádné archeologické situace ve stěnách prováděných výkopů. Pouze v západní části ulice byly při skrývcích vozovky před domem č. p. 38a–40 zachyceny relikvy patrně novodobé stavby či staveb. Nelze však do budoucna vyloučit přítomnost archeologických terénů pod niveletou založení nové vozovky.

Václav Kolařík, Michala Příbylová, Pavel Staněk,
Hynek Zbranek, Antonín Zůbek

Literatura

Borský, P., Holub, P., Merta, D. 2015: Brněnská stínadla. K historické topografii Hory sv. Petra a historii domu Petrov č. 275/1. In: *Archivum amicus historici est. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Hany Jordánkové*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 47–72.

- Borský, P., Holub, P., Merta, D., Peška, M. 2006:** Petrské návrší v Brně – poznámky k vývoji zástavby. In: J. Anderle (ed.): *Dějiny staveb 2006. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb*. Plzeň: Klub Augusta Sedláčka, Sdružení pro stavebněhistorický průzkum, 200–212.
- Černá, L., Zůbek, A. 2016:** *Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu při stavbě „Rekonstrukce fasády budovy Ústavního soudu a s ní související sanace sklepních prostor budovy Ústavního soudu“*. Brno, Joštova 625/8. Rkp. nálezové zprávy č. j. 10/16. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archaia Brno, o. p. s.
- Holub, P. 2011:** K lokalizaci letního sídla markraběte Jana Jindřicha v Brně – Králově Poli. *Archaeologia historica* 36(1), 139–151.
- Holub, P., Kolařík, V., Kováčik, P., Merta, D., Peška, M., Sedláčková, L., Zapletalová, D., Zůbek, A. 2003:** Systematický archeologický výzkum města Brna. *Forum urbes medii aevi* 1, 57–97.
- Holub, P., Zůbek, A. 2013:** *Brno, Koliště, Vlhká: Edison center. Nálezová zpráva o provedení zjišťovacího výzkumu*. Rkp. nálezové zprávy č. j. 01/13. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archaia Brno, o. p. s.
- Jan, L. 2004:** Ves a klášter ve středověku (1240–1526). In: M. Řepa a kol.: *Dějiny Králova Pole*. Brno: Úřad městské části Královo Pole, 26–29.
- Kolařík, V. 2016:** *Jezuitská 13. Zjišťovací archeologický výzkum. Terénní dokumentace ze zjišťovacího archeologického výzkumu*. Rkp. terénní dokumentace. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archaia Brno, o. p. s.
- Kolařík, V., Sedláčková, L. 2016:** *Zjišťovací archeologický výzkum v prostoru zahrad mezi domy Petřov 1 a 2*. Rkp. nálezové zprávy č. j. 06/16. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archaia Brno, o. p. s.
- Krejčí, J. 1993:** Geologické a fyzickogeografické poměry na území města Brna. *Brno v minulosti a dnes* 11, 127–220.
- Kuča, K. 2000:** *Brno. Vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. Praha: Baset.
- Merta, D., Peška, M. 2006:** Městská archeologie, památková péče a žijící město. *Zprávy památkové péče* 66(2), 123–126.
- Procházka, R. a kol. 2011:** *Dějiny Brna 1. Od pravěku k ranému středověku*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna.
- Vičar, O. 1966:** Místopis Brna ve 14. století (Předměstí). *Brno v minulosti a dnes* 8, 226–273.
- Zůbek, A. 2016a:** *Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu při stavbě „Rekonstrukce SCZT pára – HV – přepojení objektu Brno – Nádražní 10, Bašty 2“*. Rkp. nálezové zprávy č. j. 9/16. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archaia Brno, o. p. s.
- Zůbek, A. 2016b:** *Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu při stavbě Brno – Veselá ulice – havárie vody*. Rkp. nálezové zprávy č. j. 17/16. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archaia Brno, o. p. s.

Resumé

Brno (Bez. Brno-Stadt)

Katastergebiet Brno-Stadt

Straße Bašty, Masarykova Straße, Nádražní Straße, Parz. Nr. 286/48, 293, 352 (Aktion A69/2016). Mittelalter, Neuzeit. Stadt. Rettungsgrabung.

Česká Straße, Joštova Straße, Komenského Plac, Žerotínovo Plac, Parz. Nr. 776, 783, 784, 785, 789 (Aktion A37/2016). Mittelalter, Neuzeit. Stadt. Rettungsgrabung.

Jezuitská 13, Parz. Nr. 19 (Aktion A084/2016). Mittelalter, Neuzeit. Stadt. Rettungsgrabung.

Petrov 1 a 2, Parz. Nr. 313, 314 (Aktion A007/2016). Mittelalter, Neuzeit. Stadt. Rettungsgrabung.

Veselá ulice, Parz. Nr. 593/1, 604 (Aktion A111/2016). Mittelalter, Neuzeit. Stadt. Rettungsgrabung.

Zelný trh 10, Parz. Nr. 386 (Aktion A020/2016). Mittelalter, Neuzeit. Stadt. Rettungsgrabung.

Katastergebiet Královo Pole

Kollárova, Parz. Nr. 1034, 1035, 1036/1, 1036/2, 1037 (Aktion 41/2016). Neuzeit. Kloster. Dorf. Rettungsgrabung.

Katastergebiet Zábřovice

Koliště, Parz. Nr. 647, 648, 649/1, 652/1, 652/3 (Aktion A060/2013). Mittelalter, Neuzeit. Vorstadt. Rettungsgrabung.

Katastergebiet Žabovřesky

Minská, Horova a Bráfova, Parz. Nr. 624, 2061/1, 3300, 3403/5 (Aktion 86/2014). Neuzeit. Dorf. Rettungsgrabung.